MEHNAT MIGRATSIYASINING KONSEPTUAL MUAMMOLARI

Yo‘ldoshev Akmal Baxtiyorovich
Buxoro davlat universiteti
ORCID 0009-0006-2563-4036

Annotatsiya. *Maqolada tashqi mehnat migratsiyasini ilmiy jihatdan o‘rganishdagi konseptual qiyinchiliklar uch daraja bo‘yicha tahlil qilinadi. Ular terminologik noaniqlik, nazariy ko‘plik va tarixiy-metodologik ziddiyatlardir. Muallif ushbu muammolar faqat akademik emas, balki amaliy ahamiyatga ega ekanligini, chunki ular migratsiya hodisasini o‘lchash va unga oid davlat siyosatini shakllantirishga bevosita ta’sir qilishini ko‘rsatadi. O‘zbekiston misolida bir xil hodisaga oid rasmiy ko‘rsatkichlarning sezilarli tafovuti konseptual muammoning amaliy namoyishi sifatida keltiriladi. Xulosada migratsiyani o‘rganishda yagona hamda shaffof ta’riflarga tayanuvchi va raqobatlashuvchi nazariyalarni bir-birini to‘ldiruvchi deb qaraydigan tarixiy-institutsional integrativ yondashuvning zarurligi asoslanadi.*

Kalit so‘zlar: *migratsiya, tashqi mehnat migratsiyasi, konseptual muammolar, migratsiya nazariyalari, metodologiya, tashkillashtirilgan migratsiya, transmilliylik, migratsiya siyosati.*

Аннотация. *В статье на трех уровнях анализируются концептуальные трудности научного изучения внешней трудовой миграции. К ним относятся терминологическая неопределенность, теоретический плюрализм и историко-методологические противоречия. Автор показывает, что данные проблемы имеют не только академическое, но и практическое значение, поскольку они напрямую влияют на измерение миграционных процессов и формирование соответствующей государственной политики. На примере Узбекистана в качестве практического проявления концептуальной проблемы приводится существенное расхождение в официальных показателях, относящихся к одному и тому же явлению. В заключении обосновывается необходимость историко-институционального интегративного подхода к изучению миграции, который опирается на единые и прозрачные дефиниции и рассматривает конкурирующие теории как взаимодополняющие.*

Ключевые слова: *миграция, внешняя трудовая миграция, концептуальные проблемы, теории миграции, методология, организованная миграция, транснационализм, миграционная политика.*

Abstract. *The article analyzes the conceptual difficulties in the scientific study of external labor migration on three levels. These are terminological ambiguity, theoretical pluralism, and historical-methodological contradictions. The author demonstrates that these problems carry not only academic but also practical significance, as they directly influence the measurement of the migration phenomenon and the formulation of relevant state policies. Using the example of Uzbekistan, a significant discrepancy in official indicators relating to the same phenomenon is presented as a practical manifestation of this conceptual issue. The conclusion substantiates the need for a historical-institutional integrative approach to the study of migration, which relies on unified and transparent definitions and views competing theories as complementary.*

Keywords: *migration, external labor migration, conceptual problems, migration theories, methodology, organized migration, transnationalism, migration policy.*

Zamonaviy dunyoda aholi harakatchanligi, ayniqsa mehnat migratsiyasi, global iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarning ajralmas qismiga aylandi. O‘zbekiston uchun bu hodisa markaziy ijtimoiy-iqtisodiy voqelikdir. Markaziy bank ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilning o‘n oyida xorijdagi fuqarolar vatanga 15,8 milliard dollardan ziyod pul o‘tkazmasi yuborgan (Markaziy bank, 2025). Shu bilan birga, hodisaning ko‘lami va unga bag‘ishlangan adabiyotlarning o‘sib borishiga qaramay, mehnat migratsiyasining ilmiy konseptualizatsiyasi hamon parokanda va bahsli bo‘lib qolmoqda. Ushbu tezisda asosiy qiyinchiliklar faqat empirik emas, balki konseptual xususiyatga ega degan fikr ilgari suriladi. Ular terminologik, nazariy va metodologik darajalarda namoyon bo‘ladi va ushbu konseptual muammolar migratsiyani o‘lchash hamda boshqarish amaliyotiga bevosita ta’sir qiladi.

Birinchi konseptual muammo terminologik noaniqlikdir. “Mehnat migranti” kim degan savol ko‘rinishiga qaraganda oddiy, ammo amalda juda murakkab. Ushbu toifa vaqtincha va doimiy, qonuniy va noqonuniy, tashkillashtirilgan va stixiyali, mavsumiy va aylanma, birinchi marta va qayta chiquvchi migrantlarni qamrab oladi. Xalqaro tashkilotlar hamda milliy statistika idoralari turlicha operatsion ta’riflardan foydalanadi. Buning oqibatida bir xil hodisa turlicha o‘lchanadi. O‘zbekiston misoli buni yaqqol ko‘rsatadi. Turli rasmiy bayonotlarda

xorijda mehnat qilayotgan fuqarolar soni qariyb 1,2 million nafardan (prezident majlisi ma'lumoti) 2 million 346 ming nafargacha (Migratsiya agentligi matbuot anjumani, 2024) oralig'ida ko'rsatilgan. Bu tafovut soxtalik emas, balki ta'rif va hisoblash metodologiyasi tanlovining natijasidir, chunki ayni paytda xorijda bo'lganlar, umuman chiqib ketganlar, ro'yxatdan o'tganlar va tashkiliy tartibda jo'natilganlar turli kattalikdagi raqamlarni beradi. Umumiy ta'rif bo'lmas ekan, tadqiqotlarni qiyoslash va dalilga asoslangan siyosat yuritish murakkablashadi.

Ikkinchi konseptual muammo nazariy ko'plik va yagona nazariyaning yo'qligidir. Migratsiya nazariyasi yagona paradigma emas, balki turli tahlil darajalarida, ya'ni mikro, mezo va makro darajalarda ishlaydigan va hodisaning turli bosqichlarini tushuntiradigan nazariyalar majmuidir. E. Ravenstayn o'zining migratsiya qonunlarida bu sohadagi dastlabki tizimlashtirishni amalga oshirgan (Ravenstein, 1885). E. Li tortuvchi va itaruvchi omillar modelini taklif etgan (Lee, 1966). Neoklassik yondashuv migratsiyani asosan ish haqidagi farqlar bilan izohlaydi. Mehnat migratsiyasining yangi iqtisodiyoti nazariyasi tahlil birligini alohida shaxsdan oila xo'jaligiga ko'chirib, migratsiyani xatarlarni diversifikatsiya qilish strategiyasi deb talqin qiladi (Stark va Bloom, 1985). M. Piore ikkilangan mehnat bozori nazariyasida talabni qabul qiluvchi mamlakatlar iqtisodiyotida joylashtiradi (Piore, 1979). Jahon tizimlari nazariyasi migratsiyani global kapitalizm bilan bog'laydi (Sassen, 1988). Tarmoq nazariyasi va kumulyativ sababiyat migratsiyaning o'zini o'zi qo'llab-quvvatlovchi tabiatini ochib beradi. Transmilliylik konsepsiyasi jo'natuvchi va qabul qiluvchi mamlakat o'rtasidagi qat'iy chegarani yumshatadi (Portes va boshq., 1999; Faist, 2000). D. de Haas intilishlar va imkoniyatlar doirasida ushbu yondashuvlarni sintez qilishga harakat qiladi (de Haas, 2021). D. Massi va hammualliflari ushbu nazariyalar ko'pincha bir-biriga zid emas, balki bir-birini to'ldirishini ko'rsatib bergan (Massey va boshq., 1993). Shunga qaramay, hamma e'tirof etadigan integrativ doira hali shakllanmagan. Muammo shundaki, har bir nazariya hodisaning bir qirrasini yoritadi va ayni bir nazariyani tanlash tadqiqot natijalarini oldindan belgilab qo'yadi.

Uchinchi konseptual muammo tarixiy-metodologik xususiyatga ega va aynan tarixchi uchun markaziy ahamiyat kasb etadi. Birinchidan, davriylashtirish masalasi turadi. Bosqichlar qayerda boshlanib qayerda tugashini belgilash o'z-o'zidan konseptual harakatdir. Sovet davridagi ichki harakatchanlik va 1991-yildan keyingi xalqaro migratsiya, shuningdek, 1991-2016-yillardagi stixiyali bosqich va 2017-yildan keyingi boshqariladigan bosqich o'rtasidagi chegaralar muayyan nazariy taxminlarni o'zida mujassam etadi. Ikkinchidan, manbalarning

ishonchliligi va statistik noaniqlik muammosi mavjud. Tarixiy va joriy ma’lumotlar to‘liq emas, arxivlar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari va o‘zaro farqlanuvchi davlat statistikasi o‘rtasida tarqoq holatda joylashgan, noqonuniy migratsiya esa o‘z tabiatiga ko‘ra to‘liq qayd etilmaydi. Uchinchidan, struktura va erk o‘rtasidagi munozara turadi. Migrantlarni strukturaviy kuchlar, ya’ni demografik bosim, ish haqidagi farq va postsovet inqirozi harakatga keltirganmi yoki ular oqilona oilaviy strategiyani amalga oshirganmi degan savolga tarixchi ikkala jihatni birlashtirgan holda javob berishi lozim. To‘rtinchidan, an’anaviy tarixshunoslik davlatni asosiy tahlil birligi deb oladi, biroq mehnat migratsiyasi o‘z mohiyatiga ko‘ra chegaradan oshuvchi va transmilliy hodisadir. Bu esa milliy tarix doirasidagi yondashuvni qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi.

Konseptual tanlovlar siyosat sohasiga ham ko‘chadi va amaliy oqibatlarga olib keladi. O‘zbekistonning islohot ritorikasi, jumladan miqdordan sifatga o‘tish, tashkillashtirilgan migratsiya va geografik diversifikatsiya kabi tushunchalar migratsiya nima ekani va qanday bo‘lishi kerakligi haqidagi muayyan konseptual qarashlarga tayanadi. Ushbu yo‘nalish 2024-yil 17-oktyabrdagi PF-162-son Farmonda o‘z aksini topdi (PF-162, 2024). Shu Farmonga muvofiq ilgari faoliyat yuritgan Tashqi mehnat migratsiyasi agentligi tugatilib, uning negizida Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Migratsiya agentligi tashkil etildi. Bu institutsional o‘zgarishning o‘zi mehnat eksporti tushunchasidan kompleks migratsiya boshqaruvi tushunchasiga konseptual kengayishni bildiradi. Biroq strukturaviy voqelik boshqacharoq manzara beradi. Xalqaro migratsiya tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, 2023-yilda xorijga chiqqanlarning atigi 38,4 ming nafari, ya’ni 16,5 foizi qonuniy va tashkiliy kanallar orqali ishga joylashtirilgan (XMT, 2023). Migratsiyaning asosiy qismi stixiyali bo‘lib qolmoqda. Demak, tashkillashtirilgan va stixiyali migratsiyani ajratish ham konseptual toifa, ham siyosat uchun dolzarb chegara hisoblanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagi xulosaga kelish mumkin. Mehnat migratsiyasini o‘rganish uch darajadagi konseptual parokandalik, ya’ni terminologik, nazariy va metodologik parokandalik yuki ostida qolmoqda. Bu parokandalik faqat akademik masala emas, chunki u hodisani o‘lchash va boshqarishni bevosita shakllantiradi. Muallif nazarida ilgarilash uchun uch yo‘nalishda harakat zarur. Birinchidan, xalqaro andozalarga mos keluvchi yagona va shaffof ta’riflar tomon metodologik yaqinlashuv kerak. Ikkinchidan, raqobatlashuvchi nazariyalarni raqib emas, balki hodisaning turli bosqichlariga qaratilgan bir-birini to‘ldiruvchi qarashlar sifatida talqin qiluvchi nazariy integratsiya lozim (Massey va boshq., 1993; de Haas, 2021). Uchinchidan,

davriylashtirishga sezgir, manbalarga tanqidiy yondashuvchi va transmilliy o‘lchamni hisobga oluvchi tarixiy-institutsional yondashuv talab etiladi. Aynan shunday yondashuv O‘zbekistonning postsovet stixiyali migratsiyasidan boshqariladigan va diversifikatsiyalangan migratsiyaga o‘tish tarixiy yo‘lini aks ettirishga qodir. Pirovardida, bunday integrativ konseptual doira ham puxta tarixiy tahlil, ham samarali migratsiya siyosati uchun zaruriy shartdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ravenstein E.G. The Laws of Migration // Journal of the Statistical Society of London. 1885. Vol. 48. No. 2. P. 167-235.

2. Lee E.S. A Theory of Migration // Demography. 1966. Vol. 3. No. 1. P. 47-57.

3. Piore M.J. Birds of Passage. Migrant Labor and Industrial Societies. Cambridge, Cambridge University Press, 1979. 229 p.

4. Stark O., Bloom D.E. The New Economics of Labor Migration // The American Economic Review. 1985. Vol. 75. No. 2. P. 173-178.

5. Sassen S. The Mobility of Labor and Capital. A Study in International Investment and Labor Flow. Cambridge, Cambridge University Press, 1988. 240 p.

6. Massey D.S., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor J.E. Theories of International Migration. A Review and Appraisal // Population and Development Review. 1993. Vol. 19. No. 3. P. 431-466.

7. Portes A., Guarnizo L.E., Landolt P. The Study of Transnationalism. Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field // Ethnic and Racial Studies. 1999. Vol. 22. No. 2. P. 217-237.

8. Faist T. The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces. Oxford, Oxford University Press, 2000. 400 p.

9. Castles S., de Haas H., Miller M.J. The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World. 5th ed. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2014. 420 p.

10. de Haas H. A Theory of Migration. The Aspirations-Capabilities Framework // Comparative Migration Studies. 2021. Vol. 9. Article 8. P. 1-35.

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Migratsiya jarayonlarini boshqarish tizimini isloh qilish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi 2024-yil 17-oktyabrdagi PF-162-son Farmoni // Lex.uz. URL: https://lex.uz

12. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. O‘zbekiston to‘lov balansi, xalqaro investitsiyaviy mavqei va tashqi qarzi. Yillik hisobot. Toshkent, 2025. URL: https://cbu.uz